

С.В. Бардаш, д.е.н., проф.
М.М. Куласць, к.е.н., проф.

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Онтологічна інтерпретація суб'єктної системності екологічного контролю

В умовах сталого економічного розвитку важливе значення має не тільки отримання прибутку будь-якою ціною, а й управління сучасним екологічно безпечним виробництвом. Недосконалість контрольованості цивілізаційного розвитку неминує спричиняє зростання антропогенного і техногенного навантаження на навколишнє природне середовище, що поступово веде до екологічної катастрофи. З метою пошуку забезпечення екологічного компонента реалізації концепції сталого розвитку в статті досліджуються способи реалізації екологічного контролю за інституціональними суб'єктами його здійснення, а також на різних стадіях діяльності економічних суб'єктів. З метою необхідності побудови системи екологічного контролю доводиться, що оцінка впливу на довкілля та екологічний аудит не дозволяють охопити екологічним контролем всі стадії та процеси господарської діяльності економічних суб'єктів. Повнота екологічного контролю може бути досягнута за умов визнання його на рівні суб'єкта господарювання видом внутрішньогосподарського контролю. Висновки ґрунтуються на критичному аналізі окремих норм екологічного законодавства, а також на уточненні понятійного апарату екологічного аудиту та визначенні суттєвих відмінностей еколого-аудиторської діяльності від аудиторської діяльності. Доводиться, що основу інформаційного забезпечення реалізації концепції сталого розвитку, у т. ч. його екологічного компонента, відповідно й проведення екологічного аудиту, має формувати система бухгалтерського обліку, зокрема облік екологічної діяльності. Гарантувати достовірність останнього можна лише за умови операційної ефективності контролю екологічної діяльності як обов'язкової складової внутрішньогосподарського контролю. Доводиться, що формування цілісної системи екологічного контролю в Україні з метою реалізації концепції сталого розвитку можливе за умови розбудови теорії та методики внутрішньогосподарського контролю екологічної діяльності.

Ключові слова: *сталій розвиток; екологічний контроль; оцінка впливу на довкілля; екологічний аудит; екологічна діяльність; внутрішньогосподарський контроль.*

Актуальність теми. Найбільш суттєвою проблемою, що постала перед людством, є пошук відповіді на питання, як за умов бурхливого розвитку виробництва, обмеженого обсягу природних ресурсів, у т. ч. перманентного зменшення ресурсів, що не відновлюються, та зростання матеріальних потреб людини досягти ефективного природокористування.

Неконтрольоване використання природних ресурсів за умов використання майже зношеного та технологічно застарілого обладнання суттєво погіршує екологічну ситуацію. Її суттєве покращання може бути досягнуте за умов технічного переоснащення виробничих потужностей, що, у свою чергу, вимагає великих капіталовкладень, зокрема прямих іноземних інвестицій.

Відсутність належного інвестиційного клімату в Україні змушує суб'єктів господарювання тривалий час завдавати суттєвої шкоди навколишньому середовищу. За умов, що склалися, зростає роль і значення екологічного контролю за додержанням відповідних вимог щодо використання, відтворення й охорони природних ресурсів.

Означені причини змушують органи влади та громадськість посилювати екологічний контроль, а суб'єктів господарювання, які декларують ведення соціально відповідального бізнесу, звернути увагу на необхідність здійснення екологічного контролю як виду внутрішньогосподарського контролю.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, на які спирається автор. Запит суспільства на ефективне природокористування у сфері господарювання обумовив пошук розв'язання окресленої проблеми за чотирма напрямками, а саме: здійснення громадського, державного, недержавного, а також внутрішньогосподарського екологічного контролю.

Серед наукових досліджень, що наразі складають теоретично-правовий базис формування основних закономірностей громадського екологічного контролю, а також тих, в яких розглядалися окремі проблеми контрольної діяльності у сфері охорони довкілля слід назвати праці В.Андрейцева, В.Бабенка, С.Боголюбова, М.Бринчука, А.Гетьмана, О.Голіченкова, О.Головкіна, Л.Здоровко, В.Костицького, Н.Малишевої, М.Руденка, Ю.Шемшученка та ін. Позитивно відзначаючи результати проведених досліджень, слід зазначити, що до сьогодні продовжує існувати реальна потреба «в узагальнюючому, комплексному дослідженні проблем державного контролю і нагляду у галузі охорони довкілля в Україні,

яке б урахувало особливості міжнародного досвіду в цій сфері та відповідних адміністративних реформ і практики правореалізації в сучасній Українській державі» [1, с. 213].

Науковому дослідженню доцільності, функціонування та стимулювання екологічного аудиту присвятили свої роботи такі вчені, як І.Басанцов [2], О.Бондар [3], І.Жолобчук [4], О.Кантаєва [5], М.Кочерга [6], В.Мищенко [7], І.Пізняк [8], І.Пригара [9], Н.Рунчева [10], Л.Сахно [11] та ін. Згадані, а також інші дослідники намагалися сформулювати теоретичні та методологічні основи екологічного аудиту, враховуючи сучасні концепції екологічного менеджменту, екологічного права, екології, а також аудиту. Існуюча міждисциплінарність екологічного аудиту свідчить про те, що формування його теорії та методології знаходиться на його початковому етапі.

Метою статті є встановлення рівня розвитку теоретичного базису екологічного контролю та доведення необхідності його здійснення як виду внутрішньогосподарського контролю.

Викладення основного матеріалу. В умовах нарощування антропогенних навантажень на довкілля виникає необхідність розробки і додержання особливих правил користування природними ресурсами, їх раціонального використання й екологічно спрямованого захисту. На це звертається увага у багатьох публікаціях зарубіжних вчених [12–18].

В Україні є правочинними кодекси, закони, інші підзаконні акти, якими регулюються правовідносини щодо охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів тощо. Слід зазначити, що найбільшу частку антропогенного навантаження має діяльність у сфері господарювання. З цієї причини окремі аспекти екологічного контролю відображені у Господарському кодексі України (надалі – ГКУ) [19]. Зокрема, згідно зі статтею 19 ГКУ, держава зобов'язана здійснювати контроль і нагляд за господарською діяльністю суб'єктів господарювання, у т. ч. стосовно:

- земельних відносин (за використанням і охороною земель);
- водних відносин і лісового господарства (за використанням та охороною вод і лісів, відтворенням водних ресурсів і лісів);
- виробництва і праці (...; за ... екологічною, ... безпекою; за дотриманням стандартів, норм і правил, якими встановлено обов'язкові вимоги щодо умов здійснення господарської діяльності);
- споживання (за якістю і безпечністю продукції та послуг).

Отже, держава, згідно з ГКУ, зобов'язана контролювати процес природокористування (використання земельних, у т.ч. корисних копалин, лісних, водних ресурсів) під час здійснення господарської діяльності, забезпечення екологічної безпеки під час виробництва і праці, а також екологічну якість і безпечність продукції та послуг. Разом з тим, слід визнати, що означені правовідносини складають лише частину правовідносин, здійснення яких сприяє реалізації концепції сталого розвитку, зокрема його екологічного компоненту. Відповідно, для досягнення визначеної мети має бути комплексна, системна розбудова екологічного контролю на макро- та мікрорівнях.

Варто зазначити, що серед окремих науковців превалює думка щодо виокремлення природоохоронного, природо-ресурсового та екологічного контролю. На нашу думку, екологічний контроль (надалі – ЕК) є загальним поняттям, що об'єднує всі види контролю, об'єкт яких безпосередньо пов'язаний з екологією, зокрема, це охорона довкілля, раціональне використання природних ресурсів, екологічна якість товарів, робіт, послуг, екологічна безпека тощо.

Наразі ЕК в Україні розглядається як діяльність з перевірки дотримання усіма юридичними та фізичними особами норм екологічного законодавства, планів і заходів щодо охорони природи, раціонального використання природних ресурсів, оздоровлення навколишнього природного середовища, дотримання вимог екологічного права і нормативів якості навколишнього середовища.

Ми поділяємо думку О.Головкіна, який зауважує, що: «екологічний контроль є особливим різновидом соціального контролю (тобто постає в органічній єдності державних та недержавних форм контролю), де державний екологічний контроль є одним із проявів екологічної функції держави і входить до системи екологічного управління; є складовою частиною реалізації еколого-правових приписів не лише на рівні держави, а й на рівні юридичних осіб і виражається у перевірці дотримання екологічних вимог з охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки» [1, с. 213].

На теперішній час найбільш розвиненим видом екологічного контролю є державний екологічний контроль. До 2017 р. в Україні ЕК проводився у формі оцінки впливу на навколишнє середовище та екологічної експертизи.

З метою наближення до стандартів ЄС, а саме контролю ступеня забруднення навколишнього природного середовища та забезпечення права громадян на безпечне довкілля, у 2017 р. було прийнято Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» [20]. Необхідність прийняття закону [20] була зумовлена міжнародними зобов'язаннями України, що випливають з Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, Конвенції про доступ до інформації, Конвенції про оцінку впливу на довкілля у транскордонному контексті, а також Протоколу про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства.

Суттєвим аспектом для цього дослідження є те, що згідно з законом [20], оцінка впливу на довкілля (надалі – ОВД) здійснюється ще до початку реалізації будь-якого проекту, а не на етапі його затвердження. Відповідно норми закону [20] не поширюються на діяльність суб'єктів господарювання, що функціонують тривалий період та не проводять господарські операції, зазначені у п. 1, ст. 1 закону [20]. За таких умов екологічна діяльність як складова господарської діяльності економічного суб'єкта залишається поза державним екологічним контролем.

Ознайомлення з законом [20] свідчить, що ОВД є формою державного екологічного контролю, який також має ознаки муніципального та громадського екологічного контролю, адже її замовниками є органи центральної та місцевої виконавчої влади, а також органи місцевого самоврядування і громадськість. Підставою визнання ОВД громадським екологічним контролем є обов'язкове громадське обговорення, а також те, що громадські організації, що можуть бути долучені до громадського обговорення, можуть здійснювати відповідні процедури для обґрунтування зауважень та пропозицій до планової діяльності суб'єкта господарювання.

Беззаперечною ознакою того, що ОВД є державним екологічним контролем, є той факт, що ОВД проводять експертні комісії, утворені центральним органом або уповноваженим територіальним органом.

На нашу думку, існуючий державний екологічний контроль є фрагментарним, адже охоплює лише випадки, коли має місце планування господарської діяльності, а також зміни в її проведенні внаслідок будівництва, реконструкції, технічного переоснащення, розширення, перепрофілювання, ліквідації (демонтажу) об'єктів, інше втручання у природне середовище, наслідки здійснення якої негативно впливатимуть на навколишнє природне середовище.

Одним зі способів максимально повного охоплення господарської діяльності економічних суб'єктів на всіх стадіях її здійснення, у т. ч. її тривалого проведення без суттєвих технічних та/або технологічних змін в умовах реалізації стратегії сталого розвитку України, є проведення екологічного аудиту – «інструменту забезпечення сприятливого стану довкілля» [9, с. 22].

В останніх публікаціях, зокрема у [3–9, 11], наведено беззаперечні переваги проведення екологічного аудиту (надалі – ЕА), серед яких можливості:

- підвищення конкурентоспроможності, суспільної та інвестиційної привабливості суб'єкта господарювання в умовах зростаючої екологізації ринку і споживачів за рахунок: зниження собівартості виробленої продукції в результаті економії енергії, природних ресурсів, відсутності витрат, пов'язаних з виплатою штрафів і компенсацій за перевищення нормативів та лімітів викидів забруднюючих речовин у навколишнє середовище; мінімізації відходів, оптимізації питань управління і зниження обсягів відходів, що утворюються;
- обґрунтування екологічної стратегії і політики суб'єкта господарювання; підвищення екологічної свідомості його керівників, їх екологічної відповідальності, екологізації виробництва; визначення пріоритетів при плануванні природоохоронної діяльності, а також виявлення додаткових можливостей її здійснення;
- обрання оптимального варіанта природоохоронних заходів, організації інформаційно-аналітичного контролю стану і ступеня експлуатації природоохоронної техніки, надання економічної оцінки запланованих технічних і технологічних рішень;
- зменшення ризику виникнення техногенних надзвичайних ситуацій, інформаційного і комерційного ризиків, пов'язаних з прийняттям господарських рішень, надання рекомендації щодо ефективного використання природних ресурсів та збереження навколишнього середовища;
- визначення оптимальних обсягів фінансування екологічних проектів, заходів та програм, досягнення економії виділених на такі заходи фінансових ресурсів;
- підвищення екологізації життєвого циклу продукції, її якості та безпеки, захисту прав споживача на екологічно безпечну продукцію, додержання суб'єктами господарювання вимог екологічної чистоти і безпеки;
- визначення справедливого розподілу еколого-економічної відповідальності між користувачами природних ресурсів.

Погоджуючись з М.Кочергою відносно того, що «екологічний аудит пов'язаний з виконанням аналітичних, дослідницьких та інжинірингових процедур є засобом оптимізації підприємництва у сфері екологічної безпеки, розвитку ринку екологічних послуг...» [6, с. 18], вважаємо, що ЕА здійснюються на стадії вже реалізованої діяльності і досягнутих результатів реально функціонуючих суб'єктів господарювання.

Таким чином, ЕА є не тільки одним із ефективних функціональних засобів постійного вдосконалення екологічних політик суб'єктів господарювання, їх об'єднань, громадських організацій, органів влади. ЕА, на думку авторів публікації [3], «є дієвим інструментарієм екологізації суспільства, його екологічно збалансованого, безпечного розвитку. Екологічний аудит демонструє можливості, ефективність застосування системного підходу, системної методології у практиці, для подолання не тільки екологічних,

але й економічних, технологічних проблем виробництва, господарювання, природокористування, енергоефективності. Саме через екологічний аудит унаочнено справедливість і достовірність засад збалансованого розвитку: все екологічне є економічним; все економічне є екологічним, все екологічне є соціальним» [3, с. 49].

Вивчення Закону України «Про екологічний аудит» [21] надало підстави для висновку, що екологічний аудит слід вважати незалежним екологічним контролем. Підставою для цього висновку є детальне вивчення закону [21], а саме те, що:

- ЕА може бути як обов'язковий, так і добровільний (в умовах проведення державного контролю добровільність його проведення виключається, адже це пов'язано з додатковим фінансуванням контрольного заходу);

- суб'єктом ЕА може бути як юридична, так і фізична особа – фактично це підприємницька діяльність (державний контроль не може здійснювати навіть висококваліфікована фізична особа, яка не знаходиться у трудових правовідносинах з органом державної влади).

Наведені аргументи ще раз доводять обґрунтованість тези І.Басанцова, який зазначав, що ЕА являє собою самостійний професійний недержавний вид екологічної діяльності, взаємопов'язаний з державним і виробничим екологічним контролем [2, с. 39].

Варто звернути увагу й на інші певні недоліки закону [21]. Так у ст. 16 зазначається, що виконавець екологічного аудиту має право самостійно визначати форми і методи екологічного аудиту, однак можливі методи у Законі не визначені. Щодо форм, які може обирати виконавець екологічного аудиту питань ще більше, адже у законі [21] під формами ЕА розуміється внутрішній та зовнішній аудит (ст. 13, закону [21]). Такий поділ жодним чином не впливає на дії виконавця ЕА.

Певним недоліком визначення сутності ЕА є те, що в Україні й сьогодні превалює традиційний підхід до проведення ЕА, за яким передбачається перевірка фінансової звітності та облікової документації в екологічній сфері діяльності суб'єкта господарювання. Такий підхід до розуміння сутності ЕА закладено законодавством, тому в основному на практиці він здійснюється у спосіб зіставлення даних бухгалтерського обліку суб'єкта господарювання з критеріями, що відповідають нормам природоохоронного законодавства. Вважаємо, що звуження поняття ЕА лише до перевірки бухгалтерських документів і фінансової звітності значно обмежує спектр завдань, які апіорі властиві цьому значущому процесу оцінювання відповідності діяльності суб'єкта господарювання вимогам законодавства України про охорону навколишнього природного середовища та іншим критеріям, нормам, стандартам.

Вважаємо за доцільне також зауважити, що розкриття сутності ЕА як процесу збирання і об'єктивного оцінювання доказів для встановлення відповідності ..., є недосконалим. Здійснити необхідні уточнення поняття «ЕА» намагалися окремі автори. Зокрема, на думку І.Пригари, «екологічний аудит – усвідомлене комплексне дослідження та оцінювання об'єктів екологічного контролю (суб'єктів економічної діяльності, продукції, робіт, послуг, природничих об'єктів тощо) уповноваженими на це юридичними (аудиторська організація) або фізичними (сертифікований еколог-аудитор) особами з метою попередження еколого-економічних правопорушень, визначення відповідності стану та діяльності цих об'єктів чинному екологічному законодавству (стандартам, нормам, вимогам тощо) для забезпечення екологічної безпеки та підвищення їх економічної конкурентоспроможності» [9, с. 26–27].

Варто зважати на те, що подібного між аудиторською діяльністю та еколого-аудиторською діяльністю не так і багато. Зокрема, подібне полягає у методах збору та оцінювання доказів, адже доказами в ЕА є документально зафіксована інформація щодо діяльності об'єкта екологічного аудиту, яка може бути перевірена (ст. 6, закону [21]), у т. ч. звітність з охорони навколишнього середовища. Основна відмінність полягає у компетентності виконавця ЕА – це екологічний аудитор, який має відповідну вищу освіту, досвід роботи у сфері охорони навколишнього природного середовища або суміжних сферах не менше чотирьох років підряд та здійснює еколого-аудиторську діяльність на підставі сертифікату. На наше переконання екологічний аудитор повинен мати базову вищу екологічну освіту, без якої неможливо виконати такі завдання ЕА, як: «оцінка впливу діяльності об'єкта екологічного аудиту на стан навколишнього природного середовища; оцінка ефективності, повноти й обґрунтованості заходів, що вживаються для охорони навколишнього природного середовища на об'єкті екологічного аудиту» (ст. 8 закону [21]).

На нашу думку, більш досконалим слід вважати визначення ЕА як оцінки ефективності та достатності природоохоронної діяльності суб'єкта господарювання, його структурного підрозділу, систем екологічного управління, повноти і своєчасності сплати екологічних зборів і платежів, визначення збитків, завданих довкіллю.

Означена відмінність між екологічним та фінансовим аудитом спонукала окремих дослідників порушити питання щодо безпідставності застосування поняття «екологічний аудит» та заміни його на «екологічний контроль», яка, на думку Н.Рунчевої, «дозволяє охопити весь процес внутрішнього і

зовнішнього контролю екологічної діяльності як на рівні окремого підприємства, так і на державному рівні» [10, с. 143]. В науковій літературі існують й інші пропозиції, зокрема:

- термінологічними еквівалентами визначення «екологічний аудит» можна вважати такі, як «екологічне обстеження», «екологічний огляд», «екологічна оцінка», «визначення сучасної екологічної оцінки» [7];

- екологічний аудит є методом контролю в системі екологічного менеджменту, за допомогою якого в стратегію бізнесу і в основні параметри виробничого процесу поетапно впроваджуються екологічні вимоги [11];

- екологічний аудит є організаційно-економічною системою незалежного (внутрішнього і зовнішнього) контролю та контролінгу виробничо-екологічної діяльності, фінансово-економічного стану підприємств [8].

З автором публікації [8] складно погодитися, адже контролінг – це форма управління суб'єктом господарювання, яку реалізують співробітники суб'єкта господарювання, а виконавець ЕА таким суб'єктом не є.

У цілому, на нашу думку, наведені вище думки науковців не упорядковують понятійний апарат, адже ЕА не має нічого спільного з внутрішнім контролем. ЕА це зовнішній контроль, який виконується або на замовлення власника, або керівника суб'єкта господарювання, або на замовлення третіх осіб. Варто зважати, що сутність екологічного контролю ширша, про що ми зазначали вище, тому така заміна ЕА на ЕК є недоцільною.

Наразі вітчизняним науковцям, на нашу думку, слід бути послідовними, адже відбулося сприйняття аудиту як продукту розвитку західної економіки, відповідно варто призупинити дискусію щодо доцільності застосування терміна «екологічний аудит», який сформувався у 80-ті рр. ХХ ст. як функціональний інструментарій внутрішнього корпоративного управління для посилення природоохоронного контролю, екологічної відповідальності персоналу [3, с. 42].

Слід визнати, що в Україні не відбулося необхідного поширення екологічного аудиту, адже спостерігається: низька оцінка значення екологічного аудиту в реалізації концепції сталого розвитку, зокрема її екологічного компонента; низький рівень вимогливості держави, громадськості до суб'єктів господарювання-забруднювачів; низький попит на еколого-аудиторські послуги; недосконалість екологічного законодавства, нормативно-правової бази екологічного аудиту; недотримання принципів сталого розвитку.

Реалізація концепції сталого розвитку в частині досягнення оптимального використання обмежених природних ресурсів, орієнтації на людину, справедливий розподіл доходів від використання природних ресурсів, забезпечення цілісності та збереженості біологічних, геологічних та інших природних систем є можливим завдяки створенню інформаційного забезпечення щодо якості та кількості природних систем, а також розподілу благ між поколіннями [22].

Основу інформаційного забезпечення реалізації концепції сталого розвитку, у т. ч. його екологічного компонента, відповідно й проведення екологічного аудиту, має формувати система бухгалтерського обліку, зокрема облік екологічної діяльності.

Ми погоджуємося з думкою І.Замули, яка зазначає, що: «антропогенний вплив на навколишнє природне середовище та його наслідки призводять до екологічного дисбалансу природної системи, до руйнування біологічного зв'язку між природою і людиною. Це зумовлює необхідність збереження навколишнього природного середовища від забруднення» [23, с. 58]. Реалізація такого завдання має відбуватися в економічних науках, і не лише в бухгалтерському обліку, як зазначає І.Замула, а й в господарському контролі.

На думку авторів монографії [24], господарська діяльність «... супроводжується впливом на навколишнє природне середовище. Тому постає проблема у створенні універсальної системи господарювання, яка базується на концепції стійкого розвитку, що динамічно включається в існуючу екосистему, не порушуючи її гармонійного функціонування. Саме ця система і є екологічна діяльність. Основними напрямками екологічної діяльності є: освоєння природних ресурсів, їх добування (або добування корисних копалин), використання, відтворення та охорона; негативний вплив на навколишнє природне середовище (забруднення повітря, води, ґрунтів, розміщення відходів); власне природоохоронна діяльність підприємства як комплекс природоохоронних заходів» [24, с. 38]. Враховуючи те, що екологічна діяльність суб'єкта господарювання не може відбуватися поза господарською діяльністю, її слід вважати складовою останньої.

Також варто зважати на те, що ОВД та ЕА дозволяє охопити лише планування господарської діяльності та її результати. Відповідно, поза екологічним контролем залишається процес здійснення господарської діяльності, у т.ч. екологічна діяльність суб'єкта господарювання.

З урахуванням означеного набуває актуальності розбудова теорії і методики внутрішньогосподарського контролю екологічної діяльності. Її основу має складати усвідомлення факту, що контроль екологічної діяльності є видом внутрішньогосподарського контролю.

Складовими обґрунтованості викладеного твердження є те, що:

1) екологічна діяльність суб'єкта господарювання має місце лише за умов безпосереднього проведення господарської діяльності, відповідно є її складовою. Враховуючи результати дослідження, викладені у монографії [25], складовими елементами інтегрованого об'єкта контролю – «екологічна діяльність» – будуть відносини, що виникають між учасниками сфери господарювання (земельні, водні, лісові); природні ресурси, що забезпечують функціонування суб'єкта господарювання; витрати на екологічну діяльність; екологічні результати господарської діяльності (наслідки впливу на навколишнє середовище: погіршення, незмінні, поліпшення);

2) предмет внутрішнього контролю екологічної діяльності корелюється з предметом внутрішньогосподарського контролю [26] та складає законність (дотримання норм екологічного законодавства), доцільність, ефективність заходів екологічного характеру;

3) повноваження щодо контролю екологічної діяльності суб'єкта господарювання має його керівник, який також є головним суб'єктом внутрішнього контролю господарської діяльності, відповідно він має створювати підсистему внутрішнього контролю екологічної діяльності;

4) контроль екологічної діяльності суб'єкта господарювання є складовою внутрішньогосподарського контролю, операційна ефективність якого є одним із обов'язкових об'єктів екологічного аудиту;

5) внутрішній контроль екологічної діяльності здійснюється завдяки застосуванню способів, методичних прийомів та засобів, що визначені на теоретичному рівні та напрацьовані практикою внутрішньогосподарського контролю, у т. ч. технічного, технологічного видів контролю.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У сучасних умовах розвитку економічних систем макро- та мікрорівнів науковцями, громадськими організаціями, а також урядовими структурами все більше приділяється уваги екологічним проблемам. Для країн, що розвиваються, у т. ч. країн пострадянського простору, наближення екологічної кризи, пов'язаної з нераціональним використанням вичерпних природних ресурсів, невиконання заходів захисту навколишнього середовища не може залишитися поза увагою економічної науки. Одним із небагатьох варіантів розв'язання окресленої ситуації, якому віддає перевагу більшість науковців світу, є реалізація концепції сталого розвитку.

Одним із головних інструментів реалізації екологічного компонента сталого розвитку країни та її регіонів є налагодження системи екологічного контролю. Її суб'єктами мають бути держава (центральні та регіональні органи державної влади), органи місцевого самоврядування, громадськість (громадські організації), суб'єкти еколого-аудиторської діяльності, інші суб'єкти господарювання.

Ефективність системи екологічного контролю в Україні може бути досягнута завдяки проведенню оцінки впливу на довкілля, екологічного аудиту, внутрішнього контролю екологічної діяльності, а також нагляду за охороною довкілля та екологічного інспектування, що здійснюють галузеві органи державного контролю.

Особлива увага у розбудові екологічного контролю в Україні має бути приділена формуванню запиту на обов'язкове проведення внутрішнього контролю екологічної діяльності, збільшенню попиту на еколого-аудиторські послуги, а також посиленню відповідальності за порушення норм екологічного законодавства. Перспективи подальших досліджень полягають у розбудові методології екологічного контролю.

Список використаної літератури:

1. *Головкін О.* Теоретико-правові аспекти регулювання системи державного контролю і нагляду у галузі охорони довкілля в Україні / *О.Головкін* // Публічне право. – 2012. – № 3 (7). – С. 212–217.
2. *Басанцов І.В.* Екологічний аудит в Україні: актуальність, проблемні питання та напрями удосконалення / *І.В.Басанцов, О.С.Пантелейчук* // Механізм регулювання економіки. – 2010. – № 1. – С. 38–46.
3. Екологічний аудит: світовий досвід і вітчизняні реалії // *О.Бондар, Г.Білявський, Ю.Саталкін, М.Пилипчук* // Вісн. НАН України. – 2011. – № 4. – С. 42–51.
4. *Жолобчук І.* Концептуальні основи формування механізмів екологічного управління в сучасних умовах / *І.Жолобчук* // Ефективність державного управління. – 2017. – Вип. 1 (50). – Ч. 2. – С. 233–240.
5. *Кантаєва О.В.* Аудит екологічної діяльності суб'єктів господарювання / *О.В.Кантаєва, О.В.Кузнєцова, Ю.В.Кулій* // Вісник ЖДТУ. – 2011. – № 3 (57). – С. 56–57.
6. *Кочерга М.М.* Роль екологічного аудиту в системі управління природними ресурсами / *М.М.Кочерга* // Інноваційна економіка. – 2012. – № 2 (28). – С. 15–19.
7. *Мищенко В.Л.* Методологія, методи організації та проведення екологічного аудиту територій (Карпатський регіон) / *В.Л.Мищенко* // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І.Вернадського / Серія : Юридичні науки. – 2008. – Т. 21 (60), № 1. – С. 158–167.

8. Пізняк Т.І. Організаційно-економічні основи формування системи екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.06 / Тетяна Іванівна Пізняк ; Сум. держ. ун-т, Суми, 2008. – 21 с.
9. Пригара І.О. Теоретико-організаційні основи активізації екологічного аудиту в умовах ринкових відносин : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.06 – економіка природокористування та охорони навколишнього середовища / І.О. Пригара ; Сумський державний університет. – 2014. – 243 с.
10. Рунчева Н.В. Організація і методика контролю екологічної діяльності на макроекономічному рівні / Н.В. Рунчева // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2012. – № 2 (18). – С. 140–144.
11. Сахно Л.А. Екологічний облік і аудит у реформуванні традиційної системи обліку на підприємстві / Л.А. Сахно // Облік і фінанси АПК. – 2009. – № 1. – С. 89–92.
12. The Limits to Growth / Meadows Donella H., Meadows Dennis L., Randers Jorgen, Behrens William W. – New York : Universe Books, 1972.
13. Форрестер Дж. Мировая динамика / Дж. Форрестер. – М. : Наука, 1978. – 174 с.
14. Репетто Р. Природные ресурсы в системе национальных счетов / Р. Репетто // В мире науки. – 1992. – № 8. – С. 12–15.
15. Daly H.E. Beyond Growth: The Economics of Sustainable Development / H.E. Daly. – Boston : Beacon Press, 1996. – 264 p.
16. Гор А. Земля на чаше весов. В поисках новой общей цели / А. Гор. // Новая постиндустриальная волна на Западе. – М., 1999. – 243 с.
17. Penc J. Ekologiczny kontekst biznesu / J. Penc // Studia i materiały wyższej szkoły marketingu i biznesu w Łodzi. – 2000. – № 5. – Р. 35–55.
18. Паронджанов В.Д. Экономика и экология: трудный путь к диалогу / В.Д. Паронджанов // Общественные науки и современность. – 2001. – № 3. – С. 162–167.
19. Господарський кодекс України (в редакції від 07.02.2019, підстава – 2473-VII) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
20. Закон України «Про оцінку впливу на довкілля», № 2059-VII, від 23.05.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19>.
21. Закон України «Про екологічний аудит», зі змінами і доповненнями від 16.10.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1862-15>.
22. Bardash S. Implementation of the provisions of sustainable development concept in terms of development of rent theory / S. Bardash, T. Osadcha // European Cooperation. – 2018. – № 9 (40). – Р. 73–86.
23. Замула І.В. Бухгалтерський облік екологічної діяльності у забезпеченні стійкого розвитку економіки : монографія / І.В. Замула. – Житомир : ЖДТУ, 2010. – 440 с.
24. Інформаційне забезпечення економічного механізму охорони та стійкого використання природних ресурсів : монографія / за заг. ред. д.е.н., проф. І.В. Замули. – Житомир : ПП «Рута», 2017. – 308 с.
25. Контроль у системі інноваційного менеджменту підприємства : монографія / С.В. Мних, С.В. Бардаш, О.А. Шевчук та ін. ; за ред. С.В. Мниха. – Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2011. – 452 с.
26. Бардаш С.В. Предмет і об'єкт контролю як галузі наукових знань та практичної діяльності: міжкатегоріальні співвідношення й відмінності / С.В. Бардаш // Бухгалтерський облік і аудит. – 2008. – № 6. – С. 55–61.

References:

1. Golovkin, O. (2012), «Teoretyko-pravovi aspekty reguljuvannja systemy derzhavnogo kontrolju i nagljadu u galuzi ohorony dovkillja v Ukraї'ni», *Publichne pravo*, No. 3 (7), pp. 212–217.
2. Basancov, I.V. and Pantelejchuk, O.S. (2010), «Ekologichnyj audyt v Ukraї'ni: aktual'nist', problemni pytannja ta naprjamy udoskonalennja», *Mehanizm reguljuvannja ekonomiky*, No. 1, pp. 38–46.
3. Bondar, O., Biljavs'kyj, G., Satalkin, Ju. and Pylypchuk, M. (2011), «Ekologichnyj audyt: svitovij dosvid i vitchyzniani realii'», *Visn. NAN Ukraї'ny*, No. 4, S. 42–51.
4. Zholobchuk, I. (2017), «Konceptual'ni osnovy formuvannja mehanizmiv ekologichnogo upravlinnja v suchasnyh umovah», *Efektivnist' derzhavnogo upravlinnja*, Issue 1 (50), Part 2, pp. 233–240.
5. Kantajeva, O.V., Kuznjecova, O.V. and Kulij, Ju.V. (2011), «Audyt ekologichnoi' dijial'nosti sub'jektiv gospodarjuvannja», *Visnyk ZhDTU*, No. 3 (57), pp. 56–57.
6. Kocherga, M.M. (2012), «Rol' ekologichnogo audytu v systemi upravlinnja pryrodnyjmy resursamy», *Innovacijna ekonomika*, No. 2 (28), pp. 15–19.
7. Mishhenko, V.L. (2008), «Metodologija, metody organizacij ta provedennja ekologichnogo audytu terytorij (Karpats'kyj region)», *Vcheni zapysky Tavrijs'kogo nacional'nogo univertsytetu im. V.I. Vernads'kogo, Serija Jurydychni nauky*, Vol. 21 (60), No. 1, pp. 158–167.
8. Piznjak, T.I. (2008), *Organizacijno-ekonomichni osnovy formuvannja systemy ekologichnogo audytu sil'skogospodars'kogo zemlekorystuvannja*, Abstract of Ph.D. dissertation, spec. 08.00.06, Sum. derzh. un-t, Sumy, 21 p.
9. Prygara, I.O. (2014), *Teoretyko-organizacijni osnovy aktyvizacij' ekologichnogo audytu v umovah rynkovyh vidnosyn*, Abstract of Ph.D. dissertation, special'nistju 08.00.06 – ekonomika pryrodokorystuvannja ta ohorony navkolyshn'ogo sredovyshha, Sums'kyj derzhavnyj univertsytet, 243 p.
10. Runcheva, N.V. (2012), «Organizacija i metodyka kontrolju ekologichnoi' dijial'nosti na makroekonomichnomu rivni», *Visnyk Berdjans'kogo univertsytetu menedzhmentu i biznesu*, No. 2 (18), pp. 140–144.
11. Sahno, L.A. (2009), «Ekologichnyj oblik i audyt u reformuvanni tradycijnoi' systemy obliku na pidpryjemstvi», *Oblik i finansy APK*, No. 1, pp. 89–92.

12. Meadows, Donella H., Meadows, Dennis L., Randers, Jorgen and Behrens, William W. (1972), *The Limits to Growth*, Universe Books, New York.
13. Forrester, Dzh. (1978), *Mirovaja dinamika*, Nauka, M., 174 p.
14. Repetto, R. (1992), «Prirodnye resursy v sisteme nacional'nyh schetov», *V mire nauki*, No. 8, pp. 12–15.
15. Daly, H.E. (1996), *Beyond Growth: The Economics of Sustainable Development*, Beacon Press, Boston, 264 p.
16. Gor, A. (1999), «Zemlja na chashe vesov. V poiskah novoj obshhej celi», *Novaja postindustrial'naja volna na Zapade*, M., 243 p.
17. Penc, J. (2000), «Ekologiczny kontekst biznesu», *Studia i materialy wyzszej szkoly marketingu i biznesu w Łodzi*, No. 5, pp. 35–55.
18. Parondzhanov, V.D. (2001), «Jekonomika i jekologija: trudnyj put' k dialogu», *Obshhestvennye nauki i sovremennost'*, No. 3, pp. 162–167.
19. Verhovna Rada Ukrai'ny (2019), *Gospodars'kyj kodeks Ukrai'ny (v redakcii' vid 07.02.2019, pidstava – 2473-VII)*, [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
20. Verhovna Rada Ukrai'ny (2017), *Zakon Ukrai'ny «Pro ocinku vplyvu na dovykillja»*, No. 2059-VII, vid 23.05.2017 r., [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19>
21. Verhovna Rada Ukrai'ny (2012), *Zakon Ukrai'ny «Pro ekologichnyj audyt»*, zi zminamy i dopovnennjamy vid 16.10.2012 r., [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1862-15>
22. Bardash, S. and Osadcha, T. (2018), «Implementation of the provisions of sustainable development concept in terms of development of rent theory» *European Cooperation*, No. 9 (40), P. 73–86.
23. Zamula, I.V. (2010), *Buhgalters'kyj oblik ekologichnoi' dijal'nosti u zabezpechenni stijkogo rozvytku ekonomiky*, monografija, ZhDTU, Zhytomyr, 440 p.
24. Zamula, I.V. (ed.) (2017), *Informacijne zabezpechennja ekonomichnogo mehanizmu ohorony ta stijkogo vykorystannja pryrodnyh resursiv*, monografija, PP «Ruta», Zhytomyr, 308 p.
25. Mnyh, Je.V., Bardash, S.V., Shevchuk, O.A. and other (2011), *Kontrol' u systemi innovacijnogo menedzhmentu pidpryjemstva*, monografija, in Mnyh, Je.V. (ed.), *Kyi'v. nac. torg.-ekon. un-t*, 452 p.
26. Bardash, S.V. (2008), «Predmet i ob'jekt kontrolju jak galuzi naukovyh znan' ta praktychnoi' dijal'nosti: mizhkategorial'ni spivvidnoshennja j vidminnosti», *Buhgalters'kyj oblik i audyt*, No. 6. pp. 55–61.

Бардаш С.В. – доктор економічних наук, професор, професор кафедри аграрного консалтингу і туризму Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Куласць М.М. – кандидат економічних наук, професор, Директор НІІ неперервної освіти і туризму Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Стаття надійшла до редакції 15.05.2019